

HIPA

– propaganda- eller efterretningsorganisation?

Af Kristian Bruhn Henriksen

AIC har i de seneste år været meget omdiskuteret; det springende punkt i diskussionen har været, om AIC udover at være en propagandaorganisation også fungerede som en efterretningstjeneste. Konklusionen har hidtil været, at arkiverne ikke giver noget klart svar. Denne artikel undersøger AICs forløber, HIPA, som eksisterede fra 1935 til 1941. Her giver arkiverne til gengæld et ganske klart svar.

Denne efterhånden langvarige diskussion om Arbejderbevægelsens Informations-Central (AIC) startede i begyndelsen af 1998, da en forhenværende PET-agent fortalte offentligheden om sin ulovlige aflytning og infiltration af venstrefløjspartiet SAP i starten af 1980'erne. Det blev startskuddet til en omfattende debat i de danske medier om de danske efterretningstjenesters lovlige og eventuelt ulovlige virksomhed under den kolde krig. Der blev i debatten stillet skarpt på forsvarrets og politiets efterretningstjenester, FE og PET, den gamle modstandsmand Arne Sejrs meget mystiske private efterretningstjeneste Firmaet samt ikke mindst AIC, som konsekvent blev omtalt som Socialdemokratiets efterretnings-tjeneste. Debatten førte til nedsættelsen af den stadig arbejdende PET-kommission, som blev sat til at undersøge de omtalte efterretningstjenesters virksomhed. For at komme undersøgelseskommissionen i møde lukkede Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA) for adgangen til AIC's arkiv, hvilket bragte en vis harme blandt journalister, som lugtede en god historie.

I marts 1999 udgav ABA's arkivchef Henning Grelle derfor artiklen *AIC – propaganda eller efterretningsorganisation?*¹ om AIC-diskussionen indtil da, og hvad der kan dokumenteres om AIC på baggrund af AIC's arkiv. Det stillede spørgsmål forblev ubesvaret. I 2001 fik Berlingske Tidende to journalister til at se AIC's arkiv igennem i håb om at finde "en rygende pistol" – men uden held. Siden da blev arkivet bl.a. undersøgt af historikerne Rasmus Mariager og Klaus Petersen i forbindelse med en undersøgelse af Socialdemokratiets forhold til DKP i de første efterkrigsår. Resultaterne af undersøgelsen blev fremlagt i 2004. Konklusionen var, at:

“Det er tydeligt, at AIC har forsynet de tilknyttede tillidsfolk med store mængder informationer (blade, trykte pjecer, løbesedler o.a.) og altså fungeret som et propagandakontor [...] Derimod er det mere ukart, hvorvidt informationerne er

gået den anden vej, altså om AIC har fungeret som en efterretningstjeneste. AICs arkiver giver ikke noget klart svar.”²

Der står AIC-diskussionen stadig, otte år efter startskuddet.

AIC blev oprettet under besættelsen i 1944,

påbegyndte sin virksomhed i januar 1945 og indstillede den igen i begyndelsen af 1970’erne. Oprettelsen af AIC var et forsøg på at genoprette en tidligere eksisterende institution ved navn Hovedorganisationernes Informations- og Propaganda Afdeling (HIPA), som blev lukket ned i 1941 af hensyn til besættel-

sesmagten og samarbejdspolitikken. Om intentionen bag oprettelsen af AIC skrev socialdemokraten Poul Hansen i *En bygning vi rejser*, at “Som befrielsen nærmede sig, og dermed også det tidspunkt, da den indrepolitiske kamp måtte genoptages for fuld styrke, stod det klart, at et nyt organ måtte tilvejebringes

Et lidt besynderligt billede af uniformerede kommunister foran Christiansborg, som åbenbart ikke ønskede at blive genkendt. Deres uniform blev forbudt ved lov i april 1933 – en lov, der desuden ramte nazisterne, de frivillige korps, Sergei Tschachotins Tre-Pile Bevægelse og Konservativ Ungdoms Storm-Tropper. (Arbejdermuseet & ABA)

til løsning af nogenlunde de samme opgaver, som HIPA havde haft.”³ Poul Hansen vidste besked, han sad i sin tid som DSU-formand i HIPA's bestyrelse og blev i 1944 ansat som medarbejder i AIC.

Det, jeg har undersøgt, er institutionen HIPA. Min oprindelige tanke med undersøgelsen var, om ikke det var muligt at besvare nogle af de centrale spørgsmål vedrørende AIC ved at undersøge HIPA. Altså ved at gå helt tilbage til institutionens egentlige oprettelse i 1935 og forsøge at besvare følgende spørgsmål: Af hvem, hvornår og hvorfor formuleredes planen bag HIPA's oprettelse? Og hvilken politisk analyse og trusselsopfattelse lå bag dette tiltag?

Artiklen består overordnet af tre dele: Den socialdemokratiske arbejderbevægelses forhold til nazismen og kommunismen forud for HIPA's oprettelse (HIPA's forløbere), HIPA's tilblivelsesproces samt HIPA's virksomhed.

Kommunisterne splitter!

Ved folketingsvalget i 1924 opnåede DKP sit hidtil bedste resultat i form af 6.219 stemmer. Resultatet dalede igen ved valget i 1926 og yderligere i 1929, hvor man kun opnåede 3.656 stemmer svarende til 0,2 % af den samlede stemmeafgivelse.⁴ Sammenlignet med Socialdemokratiets massive fremgang betød det, at spaltningen af arbejderbevægelsen havde været uden reel betydning i Danmark. Dette billede ændredes ved folketingsvalget i november 1932, hvor DKP med 17.179 stemmer erobrede sine to første mandater og sendte Arne Munch-Petersen og Aksel Larsen i Folketinget. Denne mangedobling af DKP's stem-

metal udløste en længere række af socialdemokratiske tiltag.

På et forretningsudvalgsmøde i Socialdemokratisk Forbund (Socialdemokratiet) den 5. januar 1933 foreslog Stauning, at der med støtte fra partiet og eventuelt De samvirkende Fagforbund (DsF) blev udgivet "*en Pjece mod Kommunismen*" samt optaget "*Forhandlinger med Fagbevægelse, Oplysningsforbund og Ungdomsfb. om Foranstaltninger til Bekæmpelse af den kommunistiske Agitation*".⁵

Pjecen kom til at hedde *Kommunisterne splitter!* og blev i løbet af januar skrevet af den unge Hans Hedtoft, som dengang hed Hans Hansen. Med hensyn til pjecens målgruppe står der i forordet, at "*Det er mit Haab, at Pjecen vil blive læst i alle Arbejderkredse og ikke mindst blandt de arbejdsløse Kammerater, Kommunisterne fortrinsvis søger som Ofre for deres arbejderfjendtlige Agitation.*" Arbejdsløsheden i Danmark toppede netop i januar 1933 på hele 43,5 %, hvilket gjorde, at regeringen var meget opmærksom på de politiske yderfløjes forsøg på at mobilisere de utilfredse arbejdsløse.⁶ Pjecen blev trykt i et meget stort oplag og solgt med stort underskud i fagforeninger, på arbejdspladser og på de arbejdsløses kontrolsteder. Endvidere står der i forordet, at pjecens formål skal "*være at dokumentere, hvor samvittighedsløst de faa rettroende danske Bolscheviker – ifølge Diktat fra Moskva – søger at sætte ind for at ødelægge og splitte den socialdemokratiske Arbejderbevægelse.*" Pjecen er bygget op som en kommenteret tekstsamling, hvor Hedtoft til lejligheden havde fået oversat og trykt resolutioner fra Røde Faglige Internationale (RFI) og Komintern – selvfølgelig i håb om, at læserne vil fordømme kommunisterne med dette nye kendskab til kommunisternes overordnede strategier. Læserne skulle klædes på til at kunne gennemskue den kommunistiske agitation i det daglige og kunne imødegå den, hvis kommunisterne påstod, at deres hensigter var en anden. Et særligt formål med pjecen var at oplyse medlemmerne af Revolutionær Fag- Opposition (RFO) om, at RFO-projektet ikke var et tilfældigt opstået dansk fænomen, men

en del af et mere overordnet projekt udtænkt i Moskva. Ifølge Hedtoft havde de fleste RFO-medlemmer ikke kendskab til dette.⁷

Den 10. februar og den 24. marts 1933 fik partisekretær Alsing Andersen på forretningsudvalgsmøder i Socialdemokratiet godkendt resolutioner, der gjorde medlemskab i partiet uforeneligt med medlemskab i de mange kommunistisk oprettede frontorganisationer, såsom RFO, Arbejderværnet, Sovjetunionens Venner o.m.a.⁸

Grundlæggelsen af Hovedorganisationernes Agitationskomité

Som sagt foreslog Stauning den 5. januar 1933, at der blev optaget forhandlinger med de andre forbund om foranstaltninger til bekæmpelse af den kommunistiske agitation. Forhandlingerne fandt sted den 20. januar. Af Hedtofts håndskrevne noter fra mødet fremgår det, at:

"Alsing Andersen redegjorde for Kommunisternes Aktivitet overfor de Arbejdsløse og foreslog positive Modforanstaltninger. Nedsættelse af særlige Udvalg under Ledelse af et fra os nedsat Fællesudvalg. Ludvig Chr. Vi maa begynde en Virksomhed imod Kommunisterne. Organisere Klubberne. Ogsaa Pjecer. En central. Pengene ordner vi nok."⁹

Notaterne slutter med forskellige personers tilslutning, og på bagsiden står navnene på de personer, der kom til at sidde i fællesudvalget, som senere fik navnet Hovedorganisationernes Agitationskomité (HAK).

Ideen bag oprettelsen af HAK var altså at modvirke kommunisternes agitation ved at oprette et fællesudvalg, som skulle "*organisere Klubberne*". Disse klubber skal vi nu kigge nærmere på.

De første socialdemokratiske faglige klubber

Etnologen Niels Jul Nielsens bog *Mellem storpolitik og værkstedsgulv* indeholder bl.a.

en meget omfattende analyse af de socialdemokratiske faglige klubbers virksomhed fra sidst i 1940'erne til sidst i 50'erne med korte afsnit om perioden inden og efter. Ifølge Niels Jul Nielsen er klubbernes oprindelse og historie før 1935 ukendt.¹⁰ Lidt nærmere kan vi godt komme det.

DKP's forsøg på at tilkæmpe sig indflydelse i fagforeningene i overensstemmelse med RFI's resolution fra Strasbourg-konferencen i 1929 påbegyndtes i Danmark i sommeren 1931 med oprettelsen af RFO-klubber i fagforeninger. Som modtræk hertil oprettedes forskellige steder på lokalt initiativ socialdemokratiske klubber, antikommunistiske klubber eller M.K.-klubber (dvs. Mod Kommunisterne). Disse klubber var meget forskellige mht. arbejdsform, vedtægter, størrelse etc. Efter oprettelsen af HAK forsøgt klubbernes arbejde koordineret gennem afholdelse af fællesmøder. Klubberne blev lejlighedsvis tildelt materiale af HAK, men da HAK var et udvalg og ikke et permanent arbejdende kontor, var kontakten til klubberne meget løs. Formålet med at organisere klubberne var, at i de fagforeninger, hvor RFO og kommunisterne rettede deres angreb mod "Socialfascisterne".¹¹ skulle der være socialdemokratiske klubber, der gik til modangreb.¹²

Kampen mellem socialdemokratisk og kommunistisk indflydelse i fagbevægelsen var næsten udelukkende et københavnsk fænomen. I sommeren 1935 var der oprettet 24 socialdemokratiske faglige klubber, 2 i Esbjerg og 22 i København.¹³

Var HAK en efterretningstjeneste?

Muligvis fungerede HAK som en efterretningstjeneste, ved at klubberne indhentede informationer om den kommunistiske taktik, persondata over kommunister samt videreleverede disse informationer til HAK. I så fald er der to muligheder for hvordan. Enten har klubformændene indsendt informationer til HAK's formand Ib Kolbjørn (eller evt. til Hedtoft, da han var partikontorets repræsentant i HAK). Eller også har man fået informa-

tioner mundtligt ved de afholdte møder med klubformændene, skrevet informationerne ned og arkiveret dem.

Der er intet i arkiverne, der peger på, at der blev indsendt nogle informationer. Der er heller intet, der kan dokumentere, at klubbernes medlemmer ved de afholdte møder blev udspurgt om deres viden. På den anden side er det usandsynligt, at Hedtoft ikke skulle have nedskrevet og arkiveret den viden, klubberne rent faktisk havde. At han var yderst interesseret i at få denne viden fremgår f.eks. af følgende lille brevveksling fra 1933.

Den 10. februar 1933 skriver én fra redaktionen på Horsens Social-Demokrat personligt til Hedtoft, at:

"Her i Horsens blev i Aftes anholdt to Kommuniste fra Viborg. De var begge berusede, og Anholdelsen skete af samme Grund. Ved Visitationen af den ene fandtes i hans Lomme et meget langt Cirkulære fra Kommunisternes Hovedkvarter til Afdelingslederne. Dette Cirkulære blev – medens Manden sov ud i Detentionen – afskrevet, og han anede selvfølgelig intet herom, da han i Morges igen fik sine Ejendele udleveret, men forlod Byen uvidende om, at Kommunistpartiets Skrivelse var afskrevet."

Brevet afsluttes med, at *"Der er en Mulighed for, at jeg maaske kan faa Lejlighed til at afskrive Cirkulæret en af Dagene (inden det sendes til Statspolitiet i København), men har du Interesse heraf?"* Fire dage senere sender han et nyt brev til Hedtoft, som indledes med *"Hermed sendes den omtalte Afskrift."*¹⁴

Antinazistisk kamp i Sønderjylland

Som afslutning på en længere tale på et hovedbestyrelsesmøde den 27. maj 1933 *"manede [Stauning] – under Henvisning til Tilstanden i Tyskland – til Kamp for Bevarelse af Demokratiet"*. Senere på mødet berettede Alsing Andersen om de seneste møder i Socialistisk Arbejder-Internationale, *"hvor al Interesse samlede sig om Situationen i Tyskland."*¹⁵

Som det følgende viser, var det danske socialdemokrati, som historikeren Bo Lidegaard skriver, fast besluttet på ikke at lide samme skæbne som det tyske. Nazister og kommunister skulle have kamp til stregen.¹⁶

I påsken 1933 under det, der senere er blevet kaldt Påkestormen, krydsede tyske nazister den sønderjyske grænse og bragte med parolen "*Vi vil have Nordslesvig igen. Kampen vil blive udkæmpet nord for Grænsen, men den vil blive forberedt syd for Grænsen*" en grænserevision på den politiske dagsorden.¹⁷ Påkestormen blev af Stauning-Munchregeringen taget ganske alvorligt. Som det fremgår af professor, dr.jur. Henning Kochs disputats blev der oprettet et såkaldt 100-mands hold inden for politiet, som skulle forsvare grænseregionen imod nazistiske bander og irregulære tropper. Dette hold blev oprettet i politiets regi, fordi det ifølge P. Munch ville være for opsigtsvækkende med en militær tilstedeværelse ved grænsen.¹⁸

Socialdemokraterne gjorde tilsyneladende også noget andet. De oprettede noget der hed Arbejdernes Aktionsudvalg i Sønderjylland, som ligesom HAK var en slags forløber for HIPA. Hvor HAK var antikommunistisk og primært arbejdede i København, var aktionsudvalgene antinazistiske og arbejdede i Sønderjylland. Af papirer i LO's arkiv fremgår det, at aktionsudvalgene "*skulle være et Mellemled mellem Organisationerne i Sønderjylland og Regeringen*". Udvalgenes opgave var, "*at overvåge at de forskellige Love overholdtes, f.Eks. Uniformsforbudet, og især være opmærksom paa Nazismens Udvikling i Sønderjylland*."¹⁹ Ved hjælp af disse udvalg holdt regeringen og arbejderbevægelsen sig orienteret om nazismen i Sønderjylland. Desuden foretog udvalgene en antinazistisk kamp i Sønderjylland i en eller anden udstrækning; der blev f.eks. oprettet et ungdomsudvalg, som skulle forhindre, at landsdelens børn og unge blev rekrutteret til Hitlerjugend.²⁰ Efter HIPA's oprettelse inddragedes udvalgene i et tæt samarbejde med HIPA og fik senere navnet Arbejderbevægelsens sønderjyske Landsforening. Nazismens udbredelse i Dan-

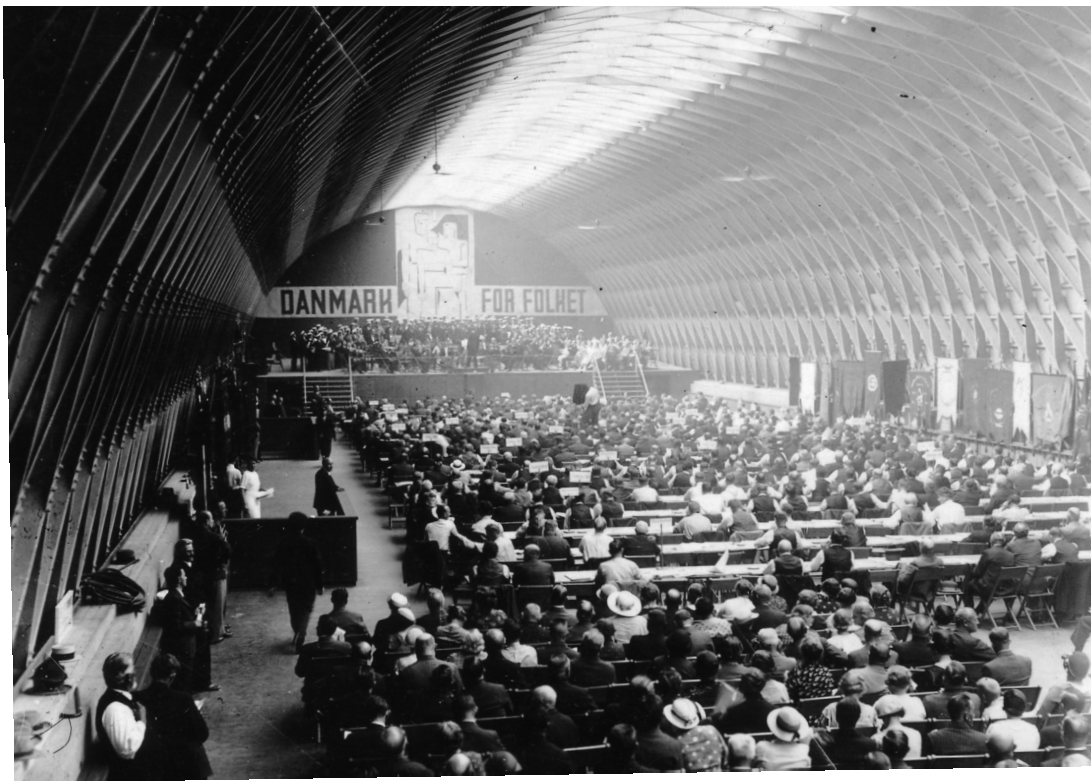
mark var på dette tidspunkt stort set begrænset til Sønderjylland og lå på omkring fem procent (og under én i resten af landet).

Hedtofts antikommunistiske og antinazistiske plan

Til partikongressen i Aalborg i juni 1935 udarbejdede kongresudvalget en trykt indstilling med titlen *Arbejderbevægelsens Agitation og Propaganda*.²¹ Indstillingen rummede forslag om, at kongressen bemyndigede partiets forretningsudvalg til "*i samarbejde med de faglige Organisationers Ledelse at gennemføre den forelagte Plan og træffe alle nødvendige Foranstaltninger hertil*." Hans Hedtoft holdt på kongresudvalgets vegne en længere tale, hvor han fremlagde forslaget, hvorefter det blev enstemmigt vedtaget. Den forelagte plan gik ud på at oprette "*en Institution, som skal løse den Hovedopgave at organisere Kampen mod Nazismen og Kommunismen i Danmark*." I fem principper blev det uddybet, hvordan kampen skulle organiseres. Kort fortalt var tanken, at institutionen skulle indlede et samarbejde med arbejderbevægelsens forskellige foreninger, som skulle uddannes i antikommunistisk og antinazistisk agitation. Dertil var det nødvendigt at producere materiale, afholde kurser, rådgive samt gennemføre en større reform af partiets agitatorkorps.

Den trykte indstilling var i alt væsentlighed – hvis ikke helt – udarbejdet af Hedtoft, hvilket kan dokumenteres ved et trykt brev under-

Partikongressen i Aalborg i juni 1935, hvor Hans Hedtoft fremlagde sin plan, og oprettelsen af HIPA blev vedtaget. På bagvæggen ses arbejderbevægelsens gamle, internationale parole om, at proletarerne i alle lande skal forene sig. På frontvæggen ses den nye parole Danmark for Folket. Hovedrationalet bag den nye, nationale parole var, at man skulle komme nazisterne i forkøbet og erobre den nationale platform, inden nazisterne satte sig på den, som de så effektivt havde gjort det i Tyskland. (Arbejdermuseet & ABA)

skrevet af ham selv indeholdende en i forhold til indstillingen næsten identisk tekst.²² Forskellene imellem de to tekster er næsten alle naturlige ændringer, som fremkommer, når man redigerer et udkast om til den endelige indstilling, men der er dog få interessante forskelle. Udkastet er udateret, men skrevet efter påsken 1935 (som lå sidst i april). Det er vedlagt en redegørelse om det hollandske socialdemokratis oprettelse af aktivgrupper, som var udarbejdet af en særlig nedsat kommission og godkendt på den hollandske kongres i påsken. Den hollandske kommissions indstilling blev i store træk også grundlaget for de danske aktivgrupper.

Udkastet indeholder afsnit om kommunisterne, de konservative, Konservativ Ungdom og nazisterne. Teksten afsluttes med et bud på, hvad Hedtoft mener, der bør gøres i forhold til disse bevægelser. Det er interessant, at de to afsnit, som Hedtoft har understreget – og dermed gjort opmærksom på, at de er tekstens vigtigste – er udeladt i den endelige trykte indstilling. Afsnittene rummer hans bud på hvorfor og hvordan, der skal foretages noget imod henholdsvis kommunisterne og nazisterne. Et tredje afsnit om hvorfor og hvordan, der skal foretages noget imod Konservativ Ungdom er også udeladt i indstillingen, men ikke understreget:

“Mange af vore Folk kan immuniseres mod den kommunistisk[e] Infektion, hvis blot Sagen gribes systematisk an. Det er særlig nødvendigt, at der gøres noget i Fagforeningerne, blandt de Unge og paa Arbejdsløshedskontrolstederne, og det maa gøres overalt i Byerne og ikke alene dér, hvor de allerede har sat sig fast.” [...]

“Det er forkert at tro, at K.U. rekrutterer sine Medlemmer fra det, man egentlig forstaar ved Bourgeoisiet. Tværtimod. Man lægger an paa at kapre “Flipproletarerne”, Funktionærerne og Mellemstanden. Tildragelserne i Tyskland viser, hvor farligt det er for Socialdemokratiet, om man overlader til andre at udnytte disse Befolkningsslags Utilfredshed.” [...]

”Mod Nazisterne bør man foreløbig kæmpe ved at immunisere vore Folk mod dem. D.v.s. fortælle og gentage deres Skændselsgerninger i andre Lande. Det maa ske dels igennem vor Presse og dels gennem særlige Tryksager (De Folk, som formentlig falder som Nazismens første Ofre, læser ikke vor Presse).”

Andetsteds i Hedtofts udkast står der, at *“Foreløbig betyder det ikke meget, men – husk at vore tyske Partifæller og Fagforeningsfolk tog for sent fat paa at tage Nazisterne alvorligt.”*²³

På baggrund af de citerede passager er det muligt at konkludere, hvad der var Hedtofts egentlige ide med den institution, han ønskede oprettet. Overordnet set var ideen, at den danske arbejderbevægelse ikke skulle lide det tyske socialdemokratis skæbne ved at gentage dets fejltagelser. På det punkt lå Hedtoft altså på linje med Hartvig Frisch.²⁴ Derfor skulle der ivær sættes en *præventiv* kamp allerede nu ved at *immunisere* de udsatte grupper imod nazismen og kommunismen, således at de totalitære bevægelseres ideologiske angreb ville prelle af, når de kom. Fordi strategien var at immunisere, ønskede Hedtoft, at der blev taget hårdt fat allerede nu – selv om problemerne i manges mening ikke var særlig store, og at der ikke var grund til bekymring.

Indtil da havde man taget truslen fra nazismen og kommunismen alvorligt og gjort noget ved problemerne de steder, hvor problemerne allerede eksisterede. Man havde foretaget antinazistiske foranstaltninger i Sønderjylland og antikommunistiske foranstaltninger i København. Hedtoft ønskede nu, at man begyndte at arbejde præventivt i hele landet. Et strategiskift, der – som vi senere skal se – mødte megen modstand især i fagbevægelsens ledelse og som ikke kunne virkeliggøres i den grad, Hedtoft havde ønsket det.

På kongressen i 1935 holdt Hedtoft tillige en tale med titlen Den kommende Tids Agitationsvirksomhed, hvoraf et uddrag blev trykt i Social-Demokraten dagen efter. Her kan man se, hvad der kom ud til offentligheden, og hvad der forblev bag lukkede døre. Selve ind-

stillingen fra kongresudvalget var stemplet "Fortroligt" og skulle ikke ses af andre end kongressens delegerede. Det uddrag af Hedtofts tale, som er gengivet i avisen, er et panorama over tidens politiske landskab. De aspekter, Hedtoft fremhævede, var: Venstres problemer med bevægelserne Landbrugernes Sammenslutning og Jord Arbejde Kapital; Konservativ Ungdoms forsøg på at erobre de "bedrestillede Arbejdere"; kommunisternes tilslutning blandt de "uorganiserede ungarbejdere og en snæver kreds af saakaldte Intellektuelle"; samt nazisternes begyndende vækst i "visse Landdistrikter og i Sønderjylland". Afslutningsvis kom Hedtoft kort ind på den samme immuniseringstanke, som i ovennævnte udkast: "*Mod legemlige Infektioner immuniserer man, det samme maa gøres – systematisk og grundigt – mod politiske Infektioner. Her ligger en Opgave for os ikke mindst ved at bekæmpe enhver Diktaturtendens i Arbejderbevægelsens egne Organisationer.*"²⁵ Herefter bliver Hedtoft tilsyneladende mere konkret i sin udredning af, hvordan det hele skulle gribes an, hvilket i avisen er udeladt.

Den bedste kilde til en forståelse af Hedtofts plan er denne tale. I programmet for kongressen ses det, at der var planlagt tre store taler, som blev holdt af Stauning, Steincke og Hedtoft. Staunings og Steinckes taler blev efterfølgende trykt i Social-Demokraten, i kongresberetningen og i Socialdemokratiske Noter, men Hedtofts tale blev bortset fra ovennævnte uddrag hverken trykt eller refereret. Det må desværre konkluderes, at den del af talen, som journalisten på Social-Demokraten fik lov til at gengive, var nøje udvalgt, og at resten af Hedtofts talemanuskript indeholdt så følsomme informationer, at det ikke måtte refereres – og i dag er forsvundet.

Grundlæggelsen af H.A.P.A. og H.I.P.A.

Den 2. september 1935 afholdt forretningsudvalgene for Arbejdernes Fællesorganisation i København, De samvirkende Fagforbund og Socialdemokratisk Forbund et fællesmøde

med dagsordenen Hovedorganisationernes Agitations- og Propaganda Afdeling.²⁶ Stauning åbnede mødet og udtalte, at formålet var, at alle tre forretningsudvalg tog endelig stilling til den på partikongressen godkendte indstilling *Arbejderbevægelsens Agitation og Propaganda*. Stauning gav ordet til Hedtoft, som redegjorde for sine tanker omkring planens virkeliggørelse. Han fremlagde et forslag om institutionens foreløbige opgaver (identisk med de fem principper fra kongresindstillingen) samt et forslag angående afdelingens ledelse og finansiering.

Efter en kort diskussion med syv indlæg godkendte forsamlingen Hedtofts forslag med det ene forbehold, at fællesorganisationen skulle yde et mindre beløb end foreslået. Økonomien blev ordnet således, at fællesorganisationen betalte omkring 1/5 af udgifterne og partiet og fagbevægelsen 2/5 hver. Stauning tog herefter ordet og foreslog, at man "*straks gik over til at udpege Lederen af Hovedorganisationernes Agitations- og Propaganda Afdeling og foreslog og anbefalede hertil Sekretær Hedtoft-Hansen*", hvilket blev enstemmigt godkendt. Forhandlingerne var hermed ovre, og de tre organisationer udpegede herefter hver deres repræsentant i bestyrelsen. Partiet blev repræsenteret af Alsing Andersen, fællesorganisationen af formand Robert Nielsen og DsF af næstformand Christian Jensen. Desuden blev det vedtaget, at formanden for DSU (H.C. Hansen), lederen af AOF (Christian Christiansen) samt Social-Demokraternes politiske redaktør (H.P. Sørensen) også fik sæde i bestyrelsen.

Stauning dirigerede således slaget, legitimerede planen, foreslog Hedtoft som leder – og alt gik som planlagt. Forslagets vedtagelse betød, at der ikke var noget loft på HIPA's budget, og at fagbevægelsen skulle betale over halvdelen af udgifterne. Fagbevægelsens økonomiske råderum var langt større end partiets, og den hidtidige praksis havde været, at partiet meget ofte søgte fagbevægelsens forretningsudvalg om økonomiske bidrag til diverse foretagender. Efter HIPA's oprettelse kunne partikontoret "nøjes" med at søge HI-

PA's bestyrelse om bemyndigelse til at afholde de ønskede fælles udgifter. Det har uden tvivl været en del af Hedtofts plan for arbejderbevægelsens overlevelse i Danmark, at man var nødt til at trække så meget som muligt på fagbevægelsens økonomiske midler – om fagbevægelsens ledelse havde indset nødvendigheden heraf eller ej.

Institutionen skiftede navn fra HAPA til HIPA på et bestyrelsesmøde den 16. september 1935.²⁷

Oprettelsen af aktivgrupper

Grundet folketingsvalget den 22. oktober 1935 udså man oprettelsen af aktivgrupper til efter valget. Først til et møde i HIPA's bestyrelse den 5. november havde Hedtoft udarbejdet et udkast til mønstervedtægter for aktivgrupper samt et udkast til en indstilling til Socialdemokratiets forretningsudvalg, som han redegjorde for på mødet. Mønstervedtægterne blev herefter gennemgået, og der blev foretaget mindre ændringer; bl.a. indføjedes det i formålsparagraffen, at aktivgrupperne *"ogsaa skal staa til raadighed for Fagbevægelsen"*.²⁸

Ændringerne blev foretaget, godkendt af bestyrelsen og en ny udgave af mønstervedtægterne samt en indstilling til Socialdemokratiets forretningsudvalg angående oprettelse af aktivgrupper blev fremsendt udvalgets medlemmer.²⁹ Indstillingen er interessant i og med, at den er en fortrolig læsevejledning til mønstervedtægterne til brug internt i ledelsen. Af indstillingen fremgår det, at HIPA's *"Hovedopgave skulde være: 1. at organisere Kampen mod Nazismen og Kommunismen, 2. at reorganisere Partiets Agitationsarbejde."* Indstillingen var bestyrelsens bud på, hvordan man havde tænkt sig at løse punkt 2. I afsnittet *Hvorfor Aktivgrupper?* forklares det, at ideen bag reorganiseringen var, *"at de hidtil bestaaende Agitatorkorps skulde organiseres og virkelig aktiveres, saa de til enhver Tid – og ikke blot ved Efteraarsagitationen for Parti og Presse – kan rykke ud til særlig Agitation mod Kommunisme, Nazisme etc."*. De to

punkter i HIPA's hovedopgaver hænger altså nøje sammen i og med, at agitatorkorpsene skulde reorganiseres således, at de blev tilpasset HIPA's kamp mod nazismen og kommunismen.

I afsnittet *Vi og de andre efter 22. Oktober* fremgår det, at fjenderne fortsat er Konservativ Ungdom, som *"søger paa en nazistisk-social" Linje at vinde Indpas blandt Arbejderne...* samt nazisterne og kommunisterne. Derefter forklares det, at partiets fremgang har skabt en mere "uensartet" vælgerskare, som *"spænder lige fra den langvarigt arbejdsløse til den højtstaaende Embeds- og Tjenestemand"*, hvilket nødvendiggør, at agitationen fremover skal være mere differentieret. Derfor skal aktivgrupperne indhente og arkivere informationer om lokalområdets erhvervsmæssige og sociale struktur samt opbygge et detaljeret kartotek over lokalområdets medlems- og vælgerskare. Disse informationer findes nødvendige, hvis HIPA skal planlægge en differentieret agitation, der fortsat vil sikre arbejderbevægelsens fremgang.

Indstillingen gennemgår herefter aktivgruppernes form og opgaver:

"Overværelse af vore Modstanderes Møder, herunder Pligt til Indberetning til den lokale Ledelse. [...] Pligt til Indberetning om Møder og Diskussioner ved Kontrolsteder, paa Arbejdspladser o.s.v. [...] Det vil ogsaa være af stor Betydning, at Aktivgruppens Medlemmer arbejder i Sportsorganisationer, Lejerforeninger, Kolonihaveforeninger, Andels-, Husmands-, Handels-, Mester- og andre Foreninger. Ogsaa her maa der være Pligt til Indberetning om alt hvad der kan tænkes at have Partimæssig Interesse. [...] Meningen maa være at faa Føling med, hvad der rører sig i Organisationerne – altsaa et Led i Efterretningstjenesten."

Af det stadig eksisterende samtidige kildemateriale er ovenstående det mest detaljerede udkast til, hvordan man havde tænkt sig, efterretningstjenesten skulde fungere. Her fremgår det tydeligst, hvor omfattende Hedtoft ønskede, at aktivgruppernes efterretningsvirksom-

hed skulle være. Til sidst i indstillingen redegøres der for aktivgruppernes leders rolle. Lederen skulle fungere som bindeled mellem HIPA og resten af aktivgruppen. Lederen fik løbende tilsendt materiale fra HIPA og skulle ved "Instruktions- og Informationsmøder" bringe oplysningerne og instrukserne videre til gruppens medlemmer. Gruppens medlemmer skulle en gang om måneden indlevere skriftlig indberetning om de indhentede efterretninger og udførte opgaver til gruppens leder. Lederen skulle så på baggrund af indberetningerne udarbejde en samlet indberetning om de indhentede efterretninger og de udførte opgaver, som skulle sendes til HIPA hver tredje måned.³⁰

På et forretningsudvalgsmøde i partiet den 17. december 1935 diskuteredes de fremsendte papirer. Her fremlagde Hedtoft synspunkterne bag udarbejdelsen af forslaget, hvilket blev fulgt op af en længere diskussion, som i forhandlingsprotokollen er streget ud, men stadig kan læses. De fem medlemmer af HIPA's bestyrelse, som også sad i partiets forretningsudvalg, tog på skift ordet og forsøgte at få forslaget vedtaget, mens andre i udvalget havde forskellige indvendinger. H.C. Hansen argumenterede for, at forslaget ville kunne "*drage Ungdommen til vore Partiforeninger*". H.P. Sørensen bidrog med, at forslagens formål var "*en aktivisering af Partiets Medlemmer*". Stauning indvendte, at der skulle tilvejebringes "*Sikkerhed for, at der ikke kunde opstaa Kompetencestrid mellem Aktiv-Grupper og Forenings-Bestyrelse. Det burde indskærpes stærkere, at Bestyrelsen var den afgørende Instans...*" Resultatet blev, at man lod forslaget "*gaa til fornyet Overvejelse i HIPAs Bestyrelse med de gjorde Henstillinger og derefter paany behandle den paa et senere Møde i Forretningsudvalget*".³¹

Hedtoft udarbejdede herefter nogle ændringer i mønstervedtægterne for at imødegå de forskellige indvendinger. Ændringsforslagene blev forelagt HIPA's bestyrelse den 4. januar 1936 og godkendt.³² Den 18. februar blev forslaget om oprettelse af aktivgrupper igen taget op på et forretningsudvalgsmøde i partiet.

Hedtoft redegjorde her for de foretagne ændringer, som denne gang blev godkendt, hvor efter der blev givet "*Bemyndigelse til at sætte denne Nyordning af Partiets Agitationsvirksomhed i gang...*"³³

Der blev udarbejdet en kort skrivelse underskrevet af Stauning og Hedtoft, som blev sendt ud til alle partiforeningernes bestyrelser vedlagt en 29 siders trykt vejledning for agitatorkorps og aktivgrupper. Vejledningen er meget udførlig i beskrivelsen af agitationsarbejdet, men indeholder næsten intet om efterretningsvirksomheden. I den vedlagte skrivelse til bestyrelserne står der til gengæld, at hovedlinjerne i det vedlagte er: "*Agitationens Rationalisering gennem Arbejdsdeling og en sikkert virkende Efterretningsstjeneste.*" Desuden forklares det, hvordan man ønsker, sagen skal gribes an. Bestyrelsen skal indkalde til et møde, hvor mønstervedtægten forelægges, og aktivgruppen dannes. For at undgå at kendskab til planen skal falde i de forkerte hænder, skal bestyrelsen "*allerede ved Indkaldelsen drage Omsorg for, at kun Medlemmer, som opfylder Optagelsesbetingelserne, kommer til Stede.*" Så snart gruppen er dannet, skal dens vedtægter samt formandens adresse indsendes til HIPA, hvorefter arbejdet kan gå i gang.³⁴

Reorganiseringen af de socialdemokratiske faglige klubber

På et møde i HIPAs bestyrelse den 5. november 1935 stødte Hedtofts plan for en forhindring af kommunismens og nazismens udbredelse på de første problemer. Bestyrelsen ønskede ikke et altomfattende forsøg på immunisering, men kun at HIPA tog kampen op de steder, hvor der var problemer. Af referatet fra bestyrelsesmødet fremgår det, at der:

"førtes en Diskussion om HIPAs Stilling til de socialdemokratiske faglige Klubber. Af Diskussionen fremgik at der var Enighed om at der maa tilvejebringes Kontakt mellem HIPA og de nævnte Klubber samt at der i disses Arbejde og Form tilstræbes mere Ensartethed. Der var endvidere Enighed om at HIPA almideligvis ikke

maa forcere Oprettelsen af faglige Klubber men blot være behjælpelig ved Oprettelsen, hvor en Klub anses for påkrævet. Det blev vedtaget at HIPAs Personale udarbejder et Udkast til Mønstervedtægt for de faglige socialdemokratiske Klubber til forelæggelse for Bestyrelsen med Indstilling til Forretningsudvalg for DsF for øje.”³⁵

Hedtofts plan havde været at oprette socialdemokratiske klubber i samtlige fagforeninger, som under HIPA's ledelse skulle påbegynde immuniseringen. Planens gennemførelse krævede bemyndigelse fra forretningsudvalgene for DsF og den københavnske fællesorganisation, men de var ikke villige til at gå lige så drastisk til værks. Ovenstående meget diplomatiske mødereferat dækker over en større konflikt mellem Hedtoft og fagbevægelsens repræsentanter. De modsatte sig Hedtofts plan og bestemte i stedet, at der ikke skulle arbejdes overalt, men kun de steder, hvor fagbevægelsens ledere anså det for påkrævet. Hermed kuldsejlede Hedtofts planer om immunisering inden for fagbevægelsen. Gentagne gange i årene efter kommenterede den unge Hedtoft bittert og uforstående den beslutning.

Et udkast til mønstervedtægter for socialdemokratiske faglige klubber blev udarbejdet og forelagt HIPA's bestyrelse den 6. januar 1936. Det blev godkendt og sammen med en indstilling fra HIPA videresendt til behandling i DsF's forretningsudvalg. På et bestyrelsesmøde i HIPA den 12. oktober 1936 – over ti måneder senere – gav Hedtoft “*Udtryk for en vis Utilfredshed med, at De samvirkende Fagforbunds forretningsudvalg endnu ikke havde behandlet det af H.I.P.A. udarbejdede Forslag til Mønstervedtægter for socialdemokratiske Klubber.*”³⁶ Problemet var, at klubberne var ineffektive, og at det antikommunistiske arbejde i fagforeningerne næsten stod stille, mens man ventede på retningslinjer fra forretningsudvalget.

På et bestyrelsesmøde i HIPA godt seks måneder senere – den 16. april 1937 – omtalte Hedtoft igen arbejdet med de faglige klubber og problemerne hermed og understregede

endnu engang, at “*Det bliver nødvendigt, at De samvirkende Fagforbund tager Spørgsmaalet op til Drøftelse og angiver Retningslinjer for det anti-kommunistiske Arbejde i Fagforeningerne.*” Christian Jensen, som i mellemtiden var blevet formand for DsF udtalte, at han var indforstået med, at forretningsudvalget måtte tage spørgsmålet om de faglige klubber op til behandling, men henstillede, at man var nødt til at afvente resultaterne af den kommende generalforsamling. “*Paa De samvirkende Fagforbunds Generalforsamling, vilde der formentlig blive fastlagt Retningslinjer for Fagbevægelsens fremtidige Arbejde og Samarbejde med Partiet, og i Overensstemmelse med disse Retningslinjer maa det fremtidige Arbejde naturligvis føres.*”³⁷

På samme møde meddelte Hedtoft, at han ville trække sig som leder og anbefalede, at man indkaldte til et fælles forretningsudvalgs-møde, hvor H.C. Hansen kunne vælges som ny leder, hvilket blev godkendt.

De tre forretningsudvalg mødtes den 27. april 1937. Til mødet havde Hedtoft udarbejdet en skriftlig beretning om HIPA's virksomhed siden oprettelsen, hvori han gav forretningsudvalget for DsF endnu en opsang for ikke at have taget HIPA's kamp mod nazismen og kommunismen tilstrækkelig alvorligt. Endvidere kritiserede han forretningsudvalget for at have bevirket kommunistisk fremgang i fagforeningerne ved at have trukket reorganiseringen af de socialdemokratiske faglige klubber i langdrag. I den skriftlige beretning beskriver han sammenhængen mellem klubbernes ineffektive arbejde og kommunisternes succes med at erobre fagforbund, fagforeninger, bestyrelsesposter og almindelige tillidsmandsposter. Hertil konkluderede han, at:

“Der maa et langt mere dybtgaaende Propagandaarbejde til i Fagorganisationerne end hidtil, hvor det de fleste Steder var tilstrækkeligt at organisere en rask Aktion for at faa Kommunisterne trængt ud. Med denne Propaganda for Øje er det sikkert nødvendigt at følge en anden Linje i vort faglige Arbejde. Vi har i H.I.P.A.s Bestyrelse behandlet et Forslag om Reorganisation af de

faglige Klubber og sendt det til Behandling i D.s.F. med Anmodning om at give os et Direktiv for hele den faglige Virksomhed; men hidtil har D.s.F.s Forretningsudvalg ikke kunnet finde Tid til en indgaaende Behandling af dette Spørgsmaal – der maaske er det allervigtigste for Arbejderbevægelsen i den kommende Tid.”³⁸

Det omtalte spørgsmål havde Hedtoft altså på daværende tidspunkt ventet svar på i over 16 måneder.

Heller ikke den del af HIPA's virksomhed, som skulle bestå i opbygningen af en efterretningstjeneste, havde fagbevægelsen forstået vigtigheden af. Her gør Hedtoft det klart, at:

“Ingen Central kan virke helt efter sin Hensigt, hvis ikke der tilgaar den Oplysninger om, hvad der sker i Organisationerne [...] H.I.P.A. bør saaledes have Meddelelse om, naar der vælges en kommunistisk Værkstedstillidsmand, hvem han er, hvor han arbejder, Mandens Data o.s.v. Ved Oprettelsen af H.I.P.A. opfordrede vi alle Organisationer til at holde os underrettet om alt af Interesse; men det bliver aabenbart nødvendigt heri København ved et Møde at faa slaaet fast, hvad der er af Interesse, og at vi bør holdes Underrettede...”³⁹

I referaterne fra De samvirkende Fagforbunds forretningsudvalgsmøder ses det, at en stillingtagen til HIPA's virksomhed og de forelagte mønstervedtægter for socialdemokratiske faglige klubber var på dagsordenen uden at blive drøftet ved samtlige møder i over et år.⁴⁰ Heri ligger forklaringen på Hedtofts store fortvivlelse – og nok også en af årsagerne til hans utidige afgang som leder af HIPA.

HIPAs virksomhed – et forsøg på overblik⁴¹

Grundlaget for at kunne styrke arbejderbevægelsens forskellige dele var bedre viden om egne rækker. Derfor gik man i gang med at opbygge meget detaljerede lokale medlemskartoteker, hvilket ikke blev indsendt til HIPA. Kartotekerne skulle gøre agitationen mere

rationel, således man i større omfang og mere systematiseret end tidligere kunne hverve partimedlemmer, fagforeningsmedlemmer, DSU- og DUI-medlemmer, Social-Demokraten abonnenter, få folk til at læse Fremads bøger og pjecer, gå til AOFs kurser etc.

HIPA forsynede agitatorerne inden for de forskellige dele af bevægelsen med materiale til brug i agitationen, informationer, forslag til taler om bestemte emner, råd og vejledning. Desuden forsøgte HIPA at effektivisere og skole agitatorerne ved afholdelse af kurser, talerskoler og instruktionsmøder i agitationsvirksomhed, retorik, salgss psykologi etc. Heri bestod størstedelen af HIPA's og undergruppernes arbejde.

Kampen imod de antidemokratiske bevægelser, der truede arbejderbevægelsens eksistens, skulle føres på grundlag af et minutøst kendskab til fjenden. Derfor opbyggedes et informationsarkiv, hvis informationer tilsyneladende kom fire steder fra.

For det første hvad man på kontoret i Rosenørns Allé kunne læse sig til, klippe ud og arkivere. I den forbindelse allierede man sig med arbejderbevægelsens avisudklipsbureau Lund & Balling, som gennemgik og leverede de relevante avisudklip fra ca. 60 danske dagblade. Desuden gennemgik HIPA selv den socialdemokratiske presse, de udenlandske broderpartiers presse, omkring 25 ugeblade, månedsblade og tidsskrifter samt omkring 50 fagblade.⁴²

For det andet indhentede man oplysninger om udenrigspolitiske forhold gennem arbejdet i de internationale organisationer (SAI, ILO, SAMAK, Folkeforbundet) og gennem udenrigsministeriet. Dette drejede sig primært om indenrigspolitiske forhold i Tyskland og Sovjetunionen (jvf. Hedtofts ide om at immunisere befolkningen mod nazismen og kommunismen ved at fortælle om skændelsgerningerne i andre lande). F.eks. bad Stauning udenrigsministeriet om informationer om løn- og prisudvikling i Sovjetunionen, hvilket blev tilvebragt af gesandtskabet i Moskva gennem udenrigsministeriet. En afskrift af gesandtskabets indberetning blev lagt i HIPA's arkiv og

Den kendte tv-vært Flemming "de" Madsen (til højre). Fotoet er fra DR's første forsøg med farvefjernsyn i 1969. I 1935 blev han og daværende lærer ved Roskilde Højskole, Otto Jensen, ansat i HIPA, som Hedtofts assistenter. (Arbejdermuseet & ABA)

lå til grund for valgpecen *Stauning eller Kaos* fra oktober 1935.⁴³

For det tredje meldte socialdemokrater sig ind i de andre partier og fik dermed tilsendt partimateriale, som blev skrevet af og videregivet til HIPA. Denne praksis kan dokumenteres i to tilfælde; en person i Skive, som var medlem af Dansk Samling, og en person på Vesterbro i København, som var medlem af DKP. Der var formentlig flere end de to.⁴⁴

For det fjerde kom informationerne fra HIPA's indenrigspolitiske efterretningsvirksomhed. Som tidligere vist voldte denne del af virksomheden store problemer. De forskellige grupper under HIPA's ledelse – navnlig de socialdemokratiske faglige klubber – sendte for få og for mangelfulde efterretninger ind til

HIPA. At dette forblev et problem ses af to breve udsendt af HIPA. For det første af et brev til de faglige klubbers formænd den 30. december 1939, som var vedlagt et skema til indberetning om året 1939 i form af 11 spørgsmål. I brevet står der: "*Under Spørgsmaal 3 og 4 udbeder vi os Navnene paa eventuelle kommunistiske Bestyrelsesmedlemmer og Værkstedstillidsmænd*". I skemaet står der under punkt 3: "*Navnene paa kommunistiske Bestyrelsesmedlemmer anføres:*". Og under punkt 4: "*Findes der kommunistiske Tillidsmænd paa Nogen Arbejdsplads indenfor Faget? (Navne og Arbejdsplads anføres)*".⁴⁵

For det andet fremgår det af et brev, HIPA havde skrevet et par uger tidligere til aktivgruppernes formænd vedlagt et skema for ak-

tivgruppernes indberetning om året 1939. De i denne forbindelse interessante spørgsmaal i skemaet er:

“13. Hvorledes arbejder Nazisterne paa Egnen?

13a. I hvor mange Eksemplarer udgaar Nazisternes Blad?

14. Hvorledes arbejder Kommunisterne paa Egnen?

14a. I hvormange Eksemplarer udgaar Kommunisternes Blad? [...]

18. Har man særlige Ønsker til H.I.P.A. om Materiale til Imødegaaelse af ovennævnte Partiers Virksomhed?”

I det vedlagte brev står der bl.a., at:

“I den Udstrækning, det er muligt, maa Byernes Aktivgrupper stille sig til Raadighed ogsaa for Omegnens Landforeninger m.H.t. Nazisternes Bekæmpelse. Dette skal i Almindelighed ikke ske ved Deltagelse i deres Møder, men ved en energisk personlig Agitation de Steder, hvor Nazisterne har faaet Fodfæste. [...] Følg disse Partiers Arbejde med den største Agtpaagivenhed, læg Mærke til hvem, der kommer til deres Møder og agiter bagefter blandt dem, og hold os underrettet om alt, hvad der i denne Forbindelse har Interesse. Specielt beder vi om at faa Oplysning om, hvilke Kommuniste og Nazister, der er særlig Virksomme paa Egnen, om de indtager Tillidsposter i Organisationer o.lign. I det vedlagte Beretnings-Skema er der Rubrikker, som særlig tager Sigte paa de to Partiers Virksomhed. Vi betragter det som en Selvfølge, at disse Rubrikker udfyldes med fornøden Omhu, saaledes, at vi faar Oplysning om de to Partiers Mødevirksomhed, deres Agitatorer, Bladenes Udbredelse o.s.v. Vi stiller os gerne til Raadighed med Hensyn til Information, Instruktionsmøder o.lign. og haaber til Gengæld fra Grupperne at faa alle de Oplysninger, som kan være af Interesse med Henblik derpaa.”⁴⁶

Hedtoft havde selvfølgelig håbet, at efterretningstjenesten havde fungeret upåklageligt, således det i december 1939 ikke havde været nødvendigt at skrive denne lange instruktion.

Hvor godt efterretningstjenesten kom til at virke er svært at afgøre, da alle de indsendte efterretninger og indberetningsskemaer er fjernet fra arkivet. Det kan blot konstateres, at der engang var flere hundrede, og at samtlige er fjernet. Indberetningerne blev bearbejdet og skrevet sammen til overbliksskemaer over kommunismens og nazismens udbredelse, samt artikler om mødevirksomhed, arbejdsformer, agitations- og propagandastrategier etc. Altså hvor, hvem og hvordan kommunister og nazister rekrutterede deres støtter. Desuden blev der udarbejdet personlister over kommunister og nazister i et eller andet omfang, hvis detaljeringsgrad er meget svær at afgøre. Alle der bestred tillidsposter i fagbevægelsen forsøgte i hvert fald registreret. Det gælder også de forskellige arbejdspladsers valgte tillidsmænd. Desuden registreredes partiernes agitatorer og mest fremtrædende personer samt eventuelle “økonomiske bagmænd”. Der er endvidere et eksempel på, at man interesserede sig for, hvilke nazister der blev valgt ind i sognerådene. Om man fandt det hensigtsmæssigt at have lister med navne og adresser over alle med tilknytning til DKP og de forskellige nazistiske bevægelser er ikke til at afgøre.

Af det bevarede materiale fra HIPA's informationsarkiv er der én arkivkasse med materiale om Dansk Samling, én kasse om Konservativ Ungdom, én kasse om nazisterne og to kasser om kommunisterne, hvilket kan give et fingerpeg om prioriteringen. Bortset fra at alt materiale om nazisterne stammer fra besættelsesårene, hvorimod alt det materiale, som HIPA indsamlede om nazisterne i årene op til besættelsen, er forsvundet. En mulig forklaring kunne være, at materialet blev destrueret den 9. april 1940 eller umiddelbart efter. To hændelser kan forklare, hvorfor papirerne enten blev fjernet og gemt af vejen (og endnu ikke er dukket op) eller ganske enkelt blev destrueret. En november nat i 1938 brød de danske nazister ind på partikontoret i Rosenørns Allé og stjal forskellige papirer. Mere betydende er det sikkert, at de tyske nazister allerede den 9. april troppede op og ønskede at kigge sig omkring i kontorerne.

Indhentningen af efterretninger og opbygningen af et informationsarkiv var selvfølgelig ikke et mål i sig selv. Det skulle derimod danne det fornødne grundlag, hvorpå kampen mod kommunismen og nazismen skulle føres. Agitations- og propagandakampen mod fjenden var bygget op på samme måde som kampen for at styrke egne rækker. Man forsynede således medlemmerne af HIPA's undergrupper med tekstmateriale, råd og vejledning. Desuden forsøgte man at koordinere og ensarte agitations- og propagandakampen gennem afholdelse af instruktions- og informationsmøder, talerskoler, studiekredse, partikurser etc. De mest benyttede tekster ved instruktionsmøderne var Hedtofts *Kommunisterne splitter!* fra 1933 og to pjecer fra 1935 om tysk og dansk nazisme skrevet af en flygtet tysk socialdemokrat og Social-Demokratens politiske redaktør i Sønderborg, Frede Nielsen. Ved længerevarende kurser og studiekredse fungerede Hartvig Frisch' bog *Pest over Europa* som grundbog.

I kampen mod kommunismens udbredelse blandt intellektuelle oprettedes på en studerendes initiativ i København en særlig studenter-aktivgruppe, som man forsynede med et særnummer af *Socialdemokratiske Noter* om Moskvaprocesserne i 1936.

Samarbejde med de øvrige efterretningstjenester?

Forskellige danske kommunister har i efterkrigstiden fremsat den påstand, at HIPA var en antikommunistisk, socialdemokratisk partiinstitution, der overvågede og registrerede de danske kommunister. Endvidere er det blevet påstået, at HIPA samarbejdede med politiet, som bekendt stod for interneringen af ledende kommunister i 1941.⁴⁷ Et samarbejde, der diskuteredes meget i 1970'erne, men aldrig blev dokumenteret.

Et af omdrejningspunkterne i AIC-diskussionen har været, om AIC samarbejdede med de øvrige danske efterretningstjenester (politiet og forsvarrets samt Firmaet) og med CIA. Et spørgsmål ikke mindst historikeren Peer

Henrik Hansen ihærdigt har forsøgt at besvare. Samarbejdet fandt tilsyneladende sted, men er (udover Niels Frommelts bekendelser fyre år efter) uendelig dårligt dokumenteret.⁴⁸ Samarbejdet med den amerikanske ambassade i København er til gengæld væsentligt bedre dokumenteret takket være de amerikanske arkiver.⁴⁹

Af ovennævnte to årsager er et af de aspekter, jeg har ledt efter i min undersøgelse af HIPA, derfor også, om HIPA samarbejdede med politiet og de øvrige efterretningstjenester. Jeg har desværre ikke meget at bidrage med til en afklaring af det spørgsmål. To forhold skal nævnes i den anledning.

I 1955 skrev Jens Otto Krag, at Alsing Andersen og Hedtoft samarbejdede med politiet i forbindelse med deres arbejde i Matteotti-komiteen, fordi man ved at give politiske flygtninge fra Tyskland asylret i Danmark kom til at importere kommunistiske og nazistiske spioner.⁵⁰ I samme periode var Alsing Andersen og Hedtoft de to mest vidende om HIPA's virksomhed.

Flere steder i HIPA's arkiv er jeg i forbindelse med materiale om nazister stødt på bemærkninger om, at det mest kompromitterende materiale er blevet videregivet til politiet. Hvad der blev videregivet er uklart, men det drejede sig øjensynligt om indberetninger om overtrædelse af uniformsforbudet eller anden ulovlig handling. Der er intet i HIPA's arkiver med politiet som afsender, men noget er altså gået den anden vej.

Når man sammenholder disse to forhold, må det siges at være nærliggende, at Hedtoft og Alsing Andersen også drøftede HIPA's arbejde og indholdet af dets informationsarkiv ved møderne med politiet. Hvad der er blevet videregivet til politiet og i hvilket omfang, kan kun politiets arkiver røbe. Der har jeg ikke været. På det punkt må vi vente til fremlæggelsen af PET-kommissionens resultater – eller gå i politiets arkiver og vide, hvad der skal ledes efter.

Afviklingen af HIPA i 1941, det fortsatte men stærkt forandrede arbejde under krigen, oprettelsen af AIC i 1944-45 samt AIC's virke

Hans Hedtoft på partikontoret i Rosenørns Allé morgenen efter, at de danske nazister en novembernat i 1938 havde brudt ind på kontoret og stjålet forskellige dokumenter. (Arbejdersmuseet & ABA)

under den kolde krig, er forlængelsen af denne historie, men vil ikke blive inddraget her.

Med hensyn til artiklens overskrift og overordnede problemstilling må det siges, at de undersøgte arkiver giver et ganske klart svar: HIPA var både en propaganda- og en efterretningsorganisation. Og propaganda- og efterretningsvirksomheden var nøje forbundet.

Noter

1. Trykt i *Årbog for arbejderbevægelsens historie* 1998.
2. Rasmus Mariager og Klaus Petersen: Socialdemokratiet og forholdet til DKP under den første kolde krig. *Arbejderhistorie* nr. 4 2004, citatet er fra side 67-68.
3. Poul Hansen: *En bygning vi rejser*, bind 3. (1955) s. 249.
4. Christiansen, Lammers & Nissen: *Danmarks historie*, bind 7. *Tiden 1914-1945*. (1988) s. 478.
5. Socialdemokratiets arkiv, ABA, mikrofilm, Socialdemokratisk Forbunds forhandlingsprotokol.
6. Christiansen, Lammers & Nissen: *Danmarks historie*, bind 7. *Tiden 1914-1945*. (1988) s. 252.
7. Hans Hansen: *Kommunisterne splitter!* (1933), citaterne er fra forordet.
8. Socialdemokratiets arkiv, ABA, mikrofilm, Socialdemokratisk Forbunds forhandlingsprotokol.
9. Notatet ligger sammen med en fortegnelse over mødedeltagerne i Socialdemokratiets arkiv, ABA, kasse 710.
10. Niels Jul Nielsen: *Mellem storpolitik og værkstedsgulv*. (2004) s. 50.
11. Komintern besluttede i 1928, at socialdemokraterne fremover skulle omtales som socialfascister. En praksis man gik væk fra i 1933, se f.eks. Kevin McDermott & Jeremy Agnew: *The Comintern*. (1996) s. 68ff
12. Vedrørende HAK og de socialdemokratiske faglige klubber se HIPA's arkiv, ABA, kasse 5, læg 1 og kasse 8, læg 8.
13. HIPA's arkiv, ABA, kasse 1, læg 3, "Beretning til Fællesmødet den 27. April 1937".
14. De to breve ligger i HIPA's arkiv, ABA, kasse 2, læg "RFO og Oktoberbevægelsen".
15. Socialdemokratiets arkiv, ABA, mikrofilm, Socialdemokratisk Forbunds forhandlingsprotokol.
16. Bo Lidegaard: *Kampen om Danmark 1933-1945*. (2005) s. 106.
17. Ibid s. 35.
18. Henning Koch: *Demokrati – slaa til!* (1994) s. 107ff.; Bo Lidegaard: *Kampen om Danmark 1933-1945*. (2005) s. 38.
19. LO's arkiv, ABA, kasse 1298. De to citater er fra læg 3, et mødereferat fra den 11. august 1933.
20. LO's arkiv, ABA, kasse 1298, læg 5.
21. Et eksemplar findes bl.a. i Socialdemokratiets arkiv, ABA, kasse 13.
22. Det tilsyneladende eneste bevarede eksemplar findes i Christian Jensens mappe fra partikongressen i 1935, som ligger i LO's arkiv, ABA, kasse 1228.
23. Som note 22.
24. Hartvig Frisch påpegede i årevis, at der var aspekter i SPD's politik, som han fandt yderst uheldig. I en tale til hovedbestyrelsen den 2. oktober 1933 argumenterede han for, at det danske socialdemokrati på visse punkter måtte foretage en nyorientering for ikke at begå samme fejltagelser som SPD. I bogen *Pest over Europa* spiller SPD's fejltagelser en meget central rolle som en af årsagerne til Hitlers magtovertagelse. Det var en tale og en bog, som vakte stor opmærksomhed og anerkendelse i den socialdemokratiske ledelse. Hartvig Frisch' politiske analyser og sikkerhedspolitiske tænkning er udførligt behandlet af Niels Finn Christiansen i en disputats om Hartvig Frisch (1993 og 1999). Nanvligt i sidste binds kapitel 2-4. Som kommentarer hertil kan læses de to oppositionsindlæg af Henrik Nissen og Niels Thomsen (begge *Historisk Tidsskrift* 1999), Carsten Due-Nielsens artikel i *Arbejderhistorie* nr. 4 1999 samt Bo Lidegaards bind af *Dansk Udenrigspolitik historie* (2003) s. 259ff, 280ff og 647ff.
25. Social-Demokraten 26. juni 1935 s. 1 og 7.
26. Socialdemokratiets arkiv, ABA, mikrofilm, Socialdemokratisk Forbunds forhandlingsprotokol.
27. HIPA's arkiv, ABA, kasse 1, Mødeprotokol for HIPA's bestyrelse.
28. HIPA's arkiv, ABA, kasse 1, Mødeprotokol for HIPA's bestyrelse.
29. Indstillingen ligger i LO's arkiv, ABA, kasse 1228, læg 24.
30. Som note 29.
31. Socialdemokratiets arkiv, ABA, mikrofilm, Socialdemokratisk Forbunds forhandlingsprotokol.
32. HIPA's arkiv, ABA, kasse 1, Mødeprotokol for HIPA's bestyrelse.
33. Socialdemokratiets arkiv, ABA, mikrofilm, Socialdemokratisk Forbunds forhandlingsprotokol.
34. Både vejledningen og den medfølgende skrivelse ligger i LO's arkiv, ABA, kasse 1229.
35. HIPA's arkiv, ABA, kasse 1, Mødeprotokol for HIPA's bestyrelse.
36. Ibid.
37. Ibid.
38. HIPA's arkiv, ABA, kasse 1, læg 3, "Beretning til Fællesmødet den 27. April 1937" s. 19.

39. Ibid. s. 13.

40. LO's arkiv, ABA, mikrofilm 9, forhandlingsprotokol for De samvirkende Fagforbunds forretningsudvalg.

41. Det følgende indeholder meget få litteraturhenvisninger, hvilket skyldes, at afsnittet er et forsøg på overblik over HIPA's virksomhed og er skrevet på baggrund af en gennemlæsning af hele HIPA's arkiv.

42. I "Beretning til Fællesmødet den 27. April 1937" (HIPA's arkiv, ABA, kasse 1, læg 3) findes en liste over de læste blade og en beskrivelse af arbejdet hermed.

43. Korrespondancen mellem Stauning, udenrigsministeriet og gesandtskabet i Moskva ligger i Thorvald Staunings arkiv, ABA, kasse 57, læg 4 og 5. Valgpijcen *Stauning eller Kaos* ligger bl.a. i HIPA's arkiv, ABA, kasse 7, læg 3.

44. Breveksling og afskrifter findes i HIPA's arkiv, ABA, kasse 2 og 3.

45. Brevet og indberetningsskemaet findes i Socialdemokratiets arkiv, ABA, kasse 112.

46. Dette brev og indberetningsskema findes ligeledes i Socialdemokratiets arkiv, ABA, kasse 112.

47. Se Bloch-Poulsen, Avlund Frandsen & Thing: *Planøkonomi og folkefront. Omkring Socialdemokratiet og DKP i mellemkrigstiden* (1979) s. 171.

48. Se Peer Henrik Hansen: *Firmaets største bedrift*. (2005) og Nikolaj Petersens anmeldelse i *Historisk Tidsskrift* 2006.

49. Se Thorsten Borring Olesen & Poul Villaume: *Dansk Udenrigspolitik historie*, bind 5 (2005) s. 228.

50. Jens Otto Krag i: *Hans Hedtoft. Liv og virke*. (1955) s. 53.

Abstract

Kristian Bruhn Henriksen: HIPA – a propaganda or an intelligence service? *Arbejderhistorie* 1/2007, p. 1-19.

The article examines the institution HIPA, which existed from 1935 to 1941 and demonstrates that it was both a propaganda and an intelligence organisation.

HIPA had two precursors, set up in 1933. At the election in 1932 the DKP increased its vote five times and gained parliamentary representation, which led, at the insistence of Stauning, to the establishment of the Main Organisations' Agitation Committee (Hovedorganisationernes Agitationskomité), which was to counteract the progress made by the commu-

nists. After Hitler's assumption of power on Jan 30th 1933 the German and South Jutlandian Nazis began to be active in the border region. In co-operation with the trade union movement the social democrats formed a Workers' Action Committee in South Jutland (Arbejdernes Aktionsudvalg) to observe and combat the spread of Nazism in South Jutland.

In the spring of 1935 Hans Hedtoft came with a proposal for the extension of anti-Nazi and anti-communist work, which at that moment in time was, for the most part, restricted to South Jutland and Copenhagen. Hedtoft's idea was that by educating the people on what was happening in Hitler- Germany and Stalin's Soviet Union, it would immunise the population against the totalitarian ideologies before they put down permanent roots in Denmark. The proposal was that there should be a centre in Copenhagen with subsidiary groups under its leadership in party and trade union branches. Its aim was to ensure "a proficient working intelligence service" that could take up the fight against communism and Nazism effectively. On September 2nd 1935 Hedtoft's proposal was given final approval and the Labour Movement's New Propaganda and Information Department (Hovedorganisationernes Informations- og Propagandaafdeling; HIPA) was formed with Hedtoft as leader.

The first years of HIPA's existence was dominated by problems with collecting intelligence/information from the subsidiary groups and conflicts with the trade union leadership. After 18 months Hedtoft resigned and blamed the trade union leadership for starving HIPA of resources and thus allowing the communists to make further progress. As well as the Nazis and communists HIPA also kept an eye on the Danish Unity (Dansk Samling) and the Conservative Youth (Konservativ Ungdom). To what degree HIPA worked with the Police's Intelligence Department is unknown.

Kristian Bruhn Henriksen
stud.mag., Københavns Universitet
studentermødthælper på Arbejdermuseet & ABA
kbh@aba.dk